

Richard Swartz

BARÁTSÁG A MARGÓN

Péterrel először 1976 tavaszán találkoztam Budapesten közös ismerősöknél. Budán, nem messze a Vártól, szép kilátással az alattunk fekvő pesti oldalra. Az este témája a *A Gyűrűk ura* volt. De mert Péter és én J. R. R. Tolkien irodalmát gyerekirodalomnak tartottuk, behúzódtunk egy sarokba és Mindszenty József bíborosról beszélgettünk; emlékiratai épp akkor jelentek meg németül.

Az első beszélgetésnél a finomságok még nem állnak rendelkezésre, témáink a kommunizmus, terror, klerikálfasizmus, Magyarország tragikus történelme, a Nyugat közönye az ötvenhatos forradalom idején. De arról is beszélünk, hogyan bírhatja ki egy ember tizenöt évig egy kalickában. Mindszenty 1956. november 4.-én a budapesti amerikai nagykövetségre menekült. Ott kapott menedéket. Arany kalicka, való igaz. De a menekült bíboros épp úgy esendő ember volt, akár Péter vagy én.

Pontosan persze nem tudom már, mit mondtunk egymásnak. Csak a felindultságunk maradt meg bennem, ugyanakkor valami riadt féltékenység. De mindenekelőtt az a váratlan lehetőség taglózott le bennünket, hogy beszélgethetünk egy olyan korban, amelyben Nyugaton legfeljebb a Kelet nyomorúságát, Keleten a Nyugat gazdagságát érzékelték.

Itt azonban, ebben a körben mindketten idegenek voltunk. Otthonunk nem lévén, egymásba kapaszkodtunk.

A beszélgetést azóta folytatjuk anélkül, hogy pontosan meg tudnám mondani, mi a témája. Viszont úgy érzem, végtelen, és ez a végtelenség izgatóbb, mint ami ténylegesen zajlik közöttünk. Mondhatnánk, hogy magáról a beszélgetésről szól: hogy az hogyan alakul kölcsönös tudatlanságunk határai mentén. Ott tapogatózik óvatosan előre, van benne valami tétova és erotikus is, valószínűleg mert senkit sem akar különösebben meggyőzni. A csodálkozás és értetlenség gyakoribb, mint a belátás. Körülzaglásztuk egymást, mint két kutya anélkül, hogy - majd egy teljes emberélet után - a bizalmasság és a közös igyekezet ezt a határt teljességgel eltüntethette volna.

Az első budai alkalom óta beszélgetéseink színterét áthelyeztük öt különböző európai országba. Pontosán megszámláltam, mert ez a statisztikai tény a beszélgetések fontos meghatározója. Tehát öt. Vagy hat, ha az NDK-t beleszámoljuk (nekünk pedig fontos volt ezt tennünk). A helyszínek kiterjesztése lassan, fokozatosan vált lehetővé. Sokáig Budapest, illetve Magyarország volt az egyetlen



Nádas Péter 1979 júliusában. Richard Swartz felvétele.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádas-gyűjtemény.

lehetséges hely. Aztán hozzájött Bécs, Ausztria (*Tu felix Austria*), és csak később a többi, mégis emlékezetem beszélgetéseinket mindig makacsul a budapesti, Tárnok utcai csendes szobába helyezi, Péter lakásába. Ez annál különösebb, mivel beszélgetéseink többsége nem ott zajlott le.

Ezt a szobát kis belsőudvaron keresztül közelíti meg az ember, a házat ez választja el a külvilágtól. Menedékhely a nagyváros közepén, vagy oázis, azt a benyomást kelti, hogy kívül van téren és időn. Itt lakhatott volna Adalbert Stifter. S a lakás ablakain át is alig látni valamit a külvilágból, valami elállja a kilátást.

Ebben a lakásban mindig otthon éreztem magam, s ezt az érzést mintegy felerősítette, hogy minden alkalommal egy piros kockás flaneling várt. Akár egy játék vagy rituálé. Ahogy beléptem, felvettem. Ezzel az inggel egy délutánra vagy estére lett egy úgymond második bőröm, amelybe bebújva egy másik, magyar identitás lett lehetővé számomra. A mesékben van ilyen; valaki felvesz egy süveget és átváltozik tőle valami mássá.

Aztán elfoglaltam a helyem a csendes szoba, inkább kamra heverőjén, nekidőltem a falnak, és ha Péter beszélt is hozzám, én időnként majdnem elaludtam. Merő gyönyörűségből.

De az átváltozás és a védettség érzése csalóka volt. Nincsen szoba téren és időn kívül. Illúzió, hogy megáll az idő, hacsak nincs itt a halál. Mesének szintén nem nevezhető. Itt elzárkózni? Elkülönülni a külvilágtól? Ahogy az egyes ember élete itt belefolyt a politika gyúrta masszába, annak minden nedve visszafolyt a privát szférába; se szoba, se fej, se szív nem lehetett csak önmagának. Aki ebben a lakásban lakott, annak se lehetett valódi otthona. Búvóhelye talán: de akkor csapdája is.

Ebben a Tárnok utcai szobában szétválasztott világainkról mégis sok titkot felfedtünk egymás előtt, ami árulás, de nem sikerült volna, ha egy akkor (még) nem létező közös világgal szemben nem lettünk volna mindketten lojálisak.

Lehet erre azt mondani, hogy azért ez nem olyan sok. De akkoriban ez sok volt. Ma már szinte elképzelhetetlen, mennyi volt ez ténylegesen, és milyen nevetségesen elégtelenek voltak az eszközeink.

Igen, így igaz - első pillantásra világainknak nem volt egymáshoz túl sok közük. Ennek ellenére gyorsan, szinte intuitív módon láttuk, mi az, ami szorosán összeköt bennünket. Mert mindketten kis országból jöttünk, Európa pereméről, ami adott esetben egyfajta áttekintést jelenthet, ha éppen nem nyomják szét az embert a falon, mint egy poloskát. Persze a peremen is ugyanazok az értékek, fogalmak és hierarchiák, mint másutt, de eltorzítva, vegyítve, grófot a házmestertől, hazugságot az igazságtól nehéz megkülönböztetni. Ehhez a helyzethez hozzátartozik, hogy

valamelyest provizórikus. Az északi peremen éppúgy, mint a keletin: de az északon enyhíti, hogy távolabb van a központtól, ami több áttekintésre és kevesebb szétnyomott poloskára ad esélyt.

Csak a provincializmust nem engedhettük meg magunknak. Ez a nagy népek luxusa, ami Magyarországon vagy Svédországban merő önfenntartási ösztönből tilos, szégyentelenül szemezgettünk az európai kincses dobozból, ha szükségünk volt arra, amit ott találtunk, azonnal felhasználtuk, beszélgetéseinkhez a német nyelvet, bár e galádság miatt a nagy német nyelvisten biztos dühöngött, néha még a fülét is befogta.

Persze a peremvidéken, akárcsak másutt, szintén az egészről, arról van szó, ami összeköt. Tehát a mi beszélgetéseinkben is: épp ezt kerestük, miközben arról beszélünk, ami elválaszt bennünket. És aztán egyszerre csak váratlanul mozgásba jött minden, tervezetlenül, a megosztás és elválasztás régi rendjének őrei egyre cinikusabbak és idegesebbek lettek, sőt, néha udvariasabbak, hogy tanácsalanságukat elrejtthessék.

Az új idők, mondhatnánk, új teret nyitottak előttünk, az európai jövő várótermét, pedig ezt még sejteni sem mertük. Ekkor már nem a Tárnok utcában voltunk, hanem nálam, Bécsben, a Vegagasse-ban. Ott várakoztunk heteken át arra, amit megtagadtak tőlünk: Péter egy nyugat-berlini vízumra, egy éves ösztöndíjas meghívása volt oda, én pedig a lengyel vízumomra, ahol Lech Walesa, a villany-szerelő épp hozzáfogott, hogy megváltoztassa a világot, én azonban *persona non grata* voltam. Így a lengyel fölkelés nélkülüm tört ki, és a nyugat-berlini vendéglátók hiába várták a vendégüket.

A bürokratikus-rendőri gépezet lendületbe jött, s ez Keleten is, Nyugaton is érintett minket. Korábban szinte tudomást se vettek rólunk; most ki voltunk szolgáltatva az önkénynek. Mindkettőnk számára valódi katasztrófa.

Lehet erre azt mondani, hogy azért ez nem olyan rémes. Így igaz, nem olyan rémes, főként ha a korábbi évek európai tapasztalataival vetjük össze. De ahhoz elég rémes, hogy ne csak a mi, hanem egész Európa kritikus helyzetére rámutasson.

A Vegagasse-i szoba más volt, mint a Tárnok utcai. Ez nem volt menedékhely: hisz az úgynevezett szabad világban voltunk. Ennek ellenére csapdába kerültünk. A türelem erényét kellett gyakorolnunk. Ennél alig van nehezebb feladat. A testünk együtt szenvedett velünk. Úgy éreztem, már csak csontból, bőrből és fejfájásból állok. Ezek az új idők első szülési fájdalmai voltak, és mi együtt fájtunk vele, keveset beszélünk, helyette gyötörtük, vádoltuk egymást; mondhatnánk, csupasz bőrünkbe húzódtunk vissza védtelen.

És mindegyikünk a magáéba.

Nem tudom, hogy viseltük el, de végül is mindkettőnknek meg lett a papírja, pecséttel. Ami nekünk a megszabadulást jelentette, az új Európának *in statu nascendi* legfőbb egy kis, szimbolikus csetepatét.

Csupasz bőrünkbe húzódtunk vissza, írom, de ne szó szerint fogjuk ezt föl. Mert nemcsak a testnek, a léleknek is meg kell találnia itt a helyét (*body & soul*), ugyanabban a bőrben, hogy az ember tényleg emberré váljon. Az elválasztó erők mégis mindig munkában vannak, s ha ezzel a rombolással szembeszáll az ember, az általában nem megy fájdalom és csalódás nélkül. Még a művészetben sem sikerül mindig kivonni magunkat a romboló erők fennhatósága alól. Sok a példa erre ott is, ahol nem is várnánk.

A test és lélek két klasszikus könyvelője, Marquis de Sade és Emanuel Swedenborg olyan határozottan választják szét e kettőt, amit már klinikai esetnek nevezhetünk. Az elsőnél a testnek kell beérnie lélek nélkül, a másodiknál a léleknek test nélkül. Az eredmény szorongató, szinte valami embertelen, itt a *homunculus*-ok tömegére gondolok, akik oldalakon át önmaguktól elidegenedve, kedvetlenül és érzéketlenül mozognak a mennyben, vagy a nemi aktusban. A Marquis által bemutatott kopulációnak (az erotika szó itt nem lenne helyén) szerintem több köze van a gimnasztikához vagy az akrobatikához, mint a vágyhoz, Swedenborg mennyei birodalmának több a gyárhoz vagy manufaktúrához, mint a Paradicsomhoz.

Még e két nagy író lenyűgöző műve sem segít bennünket tovább: inkább a fojtó telítettség veszélyét rejtik, ami unalomba torkollik. De hát ilyen az égi és földi szerelem, ha nem találnak egymásra. És ezt a hasadást, elkülönülést ember talán nem is tudja legyőzni. Lehetséges-e ez egyáltalán? Legalábbis meg kell próbálni; Péter megtette.

Hajós Gabriella fordítása